

**ՀԱՎԱՄԱՐՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԿԱՐԳԱՎՈՐՄԱՆ
ՏԻՊԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆ ԸՍՏ Փ. ԿԱԼԵՆՍԹԻՆԻ.
ԼԵՈՆԱՅԻՆ ՂԱՐԱԲԱՂԻ ՀԱՎԱՄԱՐՏՈՒԹՅԱՆ ՕՐԻՆԱԿԸ***

ՀՏԴ 32 (479.243)

ԱՆԻ ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ

ՀՀ Գիտությունների ազգային ակադեմիայի իրավունքի, սոցիոլոգիայի և
փիլիսոփայության ինստիտուտի գիտաշխատող, ԱԵԳՄՄ-ի անդամ,
բ. Երևան, Հայաստանի Հանրապետություն,
Ուփսալայի համալսարանի Ռուսաստանի և Եվրասիայի
ուսումնասիրությունների ինստիտուտի հրավիրյալ գիտաշխատող,
բ. Ուփսալա, Շվեդիա
anigrigoryan@gmail.com

Սույն հետազոտական աշխատանքը խարսխված է հակամարտությունների կարգավորման տեսաբան Փիթեր Վալենստինի կողմից առաջ քաշված հակամարտությունների կարգավորման չորս կատեգորիաների ուսումնասիրման վրա: Հետազոտության նպատակն է ներկայացնել հակամարտությունների չորս՝ հեղինակի տերմինաբանությամբ գեոպոլիտիկ (աշխարհաքաղաքական), ռեալպոլիտիկ, իդեալպոլիտիկ (գաղափարաքաղաքական) և կապիտալպոլիտիկ (տնտեսաքաղաքական) սկզբնապատճառների ուսումնասիրության արդիականությունը Լեռնային Ղարաբաղի հակամարտության կարգավորման համատեքստում:

Հընթացս փորձ է արվում վերհանված ընհանուր մոտեցումները տեղայնացնել Լեռնային Ղարաբաղի հակամարտության ներկա փուլի վրա: Հաշվի են առնվում ինչպես հակամարտության աշխարհաքաղաքական-տարածաշրջանային գործոնները, այնպես էլ ներքաղաքական ուժային (վերա)դասավորումները, երկրի վարգսման ներքին տրամաբանությունը, այդ թվում՝ լեգիտիմության հիմնահարցը:

Մեթոդաբանության տեսանկյունից հետազոտությունն իրականացվել է որակական գործիքակազմով՝ մասնավորապես դիսկուրսի (խոսույթի) ուսումնասիրությամբ՝ հիմք ընդունելով պաշտոնական փաստաթղթերն ու հայտարարությունները:

Ցույց է տրվում, որ Լեռնային Ղարաբաղի հակամարտությունը, հիմքում ունենալով վերոնշյալ չորս սկզբնապատճառները, վերահաստատում է առավել համապարփակ ու անշտապ ուղիների փնտրման հրատապությունը՝ առաջնորդվելով շեշտակի փոփոխվող աշխարհի կողմից պարտադրված նոր իրողությունների հրամայականով:

Հիմնաբառեր՝ հակամարտությունների տիպաբանություն՝ գեոպոլիտիկ (աշխարհաքաղաքական), ռեալպոլիտիկ, իդեալպոլիտիկ (գաղափարաքաղաքական) և կապիտալպոլիտիկ (տնտեսաքաղաքական), հակամարտությունների կարգավորում, Լեռնային Ղարաբաղ, խաղաղության գործընթաց, անվտանգություն:

* Հոդվածը ներկայացվել է 11.05.2020թ., գրախոսվել՝ 14.05.2020թ., տպագրության ընդունվել՝ 10.07.2020թ.:

Ներածություն

Հակամարտաբանությունը, որպես գիտակարգ, վերջին տասնամյակների ընթացքում և հատկապես խորհրդային Միության լուծարումից հետո շեշտակի զարգացում է ապրել: Լինելով համեմատաբար երիտասարդ գիտակարգ՝ այն աննախադեպ ծավալների գիտական ուսումնասիրությունների և հետազոտությունների է արժանացել, որոնց մի մասը նվիրված է հակամարտությունների քանակական հավաքագրմանը, իսկ մյուս մասն իրականացնում է արդեն հավաքագրված հակամարտությունների համեմատական ուսումնասիրություններ՝ վերհանելով հակամարտությունների օրինաչափությունները, հիմնական տարբերություններն ու նմանությունները: Նման հետազոտությունները հետապնդում են տարատեսակ գիտական ու գործնական նպատակներ, որոնցից թերևս առավել մեծ պահանջարկը վայելում է հակամարտությունների կարգավորման ոլորտը:

Հակամարտությունների կարգավորումը բարդ ու բազմաշերտ ոլորտ է, որը հակամարտությունները ներկայացնում է ամենատարբեր տեսանկյուններից: Հաշվի են առնվում գլոբալ ու տեղական սոցիալ-քաղաքական, տնտեսական, մշակութային գործընթացները: Առաջնահերթ է դառնում հակամարտության սկզբնապատճառների խորքային վերլուծությունը՝ կարգավորումն առավել համակարգված ու իրատեսական դարձնելու նպատակով:

Սույն հոդվածի նպատակն է ներկայացնել Լեռնային Ղարաբաղի հիմնահարցը հակամարտությունների հայտնի տեսաբան Փիթեր Վալենստինի կողմից առաջ քաշված հակամարտությունների կարգավորման տեսության համատեքստում: Մասնավորապես՝ հոդվածում ներկայացվում են հակամարտությունների չորս հիմնական տեսակները՝ հիմնվելով դրանց սկզբնապատճառների վրա՝ աշխարհաքաղաքական, ռեալպոլիտիկ, գաղափարաքաղաքական և քաղաքատնտեսական:

Հակամարտությունների կարգավորման չորս կատեգորիաներն ըստ Վալենստինի

Հակամարտությունների առաջացման սկզբնապատճառները բազմաթիվ են: Կարգավորման երկարաձգման պարագայում դրանք նենգափոխվում են՝ աղավաղելով հակամարտությունների սկզբնապատճառների էությունական նկարագիրը և խճճելով հնարավոր խաղաղ կարգավորման հեռանկարները: Հետևաբար կենսական նշանակություն են ձեռք բերում հակամարտությունների ծագման հիմնապատճառների վերհանումը և ուսումնասիրությունը՝ կարգավորման ուղիների համակարգված մոտեցում մշակելու նպատակով:

Հակամարտությունների կարգավորումը Վալենստինը սահմանում է որպես «սոցիալական իրավիճակ, երբ հակամարտող կողմերը (կամավոր) համաձայնում են խաղաղ գոյակցման և/կամ լուծում են հիմնական անհամապատասխանությունները (incompatibilities)՝ այդպիսով դադարելով կիրառել զինված ուժ միմյանց նկատմամբ»¹⁴: Սրան հասնելու համար առանձնացվում են յոթ հիմնական մեխանիզմներ՝ 1. առաջնահերթությունների վերանայում, 2. ռեսուրսների բաժանում, 3. փոխզիջում, 4. համատեղ վերահսկողություն, 5. երրորդ կողմի ներգրավում և կռվանի հանձնում այդ կողմին, 6. կարգավորման այլ մեխանիզմների՝ ինչպես, օրինակ, արբիտրաժի կիրառում կամ ad hoc մեխանիզմներ, 7. հակամարտության սառեցում¹⁵: Հաշվի առնելով Լեռնային Ղարաբաղի հակամարտության բազմաշերտությունը՝ լոկալ, տարածաշրջանային ու

¹⁴ Wallenstein P., Understanding Conflict Resolution: War, Peace and the Global System, London, 2002, էջ 50.

¹⁵ Նույն տեղում, էջ 54-57:

միջազգային շահագրգիռ կողմերի ներկայացվածությամբ¹⁶ և բանակցային գործընթացի դիսանմիկան՝ դրա կարգավորման տարբեր փուլերում առաջարկվել է վերոնշյալ մեխանիզմների կիրառում՝ սկսած խաղաղապահ զորքերի տեղակայումից¹⁷ մինչև փոխզիջումային տարբերակների բնարկումներ¹⁸։ Վերոնշյալ մեխանիզմները մեթոդաբանորեն կիրառվում են հայտնի բոլոր հակամարտությունների կարգավորման դեպքում առավել համապարփակ հանգուցալուծում գտնելու նպատակով՝ հաշվի առնելով առաջարկվող թիրախավորված լուծումները և հակամարտությունների առանձնահատկությունները։

Փ. Վալենտինի առաջ քաշած աշխարհաքաղաքական կատեգորիան, որպես հակամարտությունների սանձագերծման սկզբնապատճառ, ծավալվում է այնպիսի տարածքների շուրջ, որոնց վերագրվում է քաղաքական-մարտավարական ծանրակշիռ նշանակություն։ Ընդ որում, խնդիրը ծավալվում է ոչ միայն տարածքի շուրջ¹⁹, որպես աշխարհագրական միավորի, այլ կարևորվում է այն պրիզման, որով որոշում կայացնողները կամ հիմնական խաղացողները դիտարկում են տվյալ տարածքը²⁰։ Պատմական հետահայացով նկատելի է Հարավային Կովկասի շուրջ համաշխարհային մեծ տերությունների մղած պայքարը՝ տարածաշրջանում հեգեմոն դիրքերի հասնելու համար։ Դիցուք, ինչպես ռուս քաղաքագետ Սերգեյ Մարկեդոնովն է նշում, Հարավային Կովկասի տարածաշրջանում խաղաղության ամենակարևոր գրավականը Լեռնային Ղարաբաղի հակամարտության կարգավորումն է²¹։ Այս իմաստով դժվար է թերագնահատել Հարավային Կովկասի շուրջ ծավալվող աշխարհաքաղաքական գործընթացների կարևորությունը և դրանց որոշիչ ազդեցությունը հակամարտության հետագա ընթացքի վրա²²։ Այս համատեքստում հասկանալի է դառնում տարածաշրջանային խաղացողների մարտավարական քայլերը՝ զորօրինակ՝ վերջին տարիներին ռուսական և արևմտյան ինտեգրացիոն մոդելների պարտադրումը Հարավային Կովկասի պետություններին։ Ըստ Վալենտինի՝ հակամարտությունները մտնում են բանակցային փուլ, երբ հակամատող կողմերը ռազմաքաղաքական ու տնտեսական համապատասխան ու անհրաժեշտ ռեսուրսների չեն տիրապետում վերջ դնելու հակամարտությանը²³։ Այլ կերպ ասած՝ ուժն այստեղ հանդես է գալիս որպես միջոց՝ և՛ սկզբնավորելու, և՛ ավարտին հասցնելու հակամարտությունը։

¹⁶ **Բեգարյան Ա.**, Ղարաբաղյան հակամարտության աշխարհաքաղաքականությունը, «Բոն Թ-Վ», 8 դեկտեմբերի 2013 թ., <http://boon.am/geopolitics-of-nagorno-karabakh-conflict> (հղվել է 02.05.2019 թ.):

¹⁷ **Մամեդյարով.** «Համաձայնություն է ձեռք բերվել Ղարաբաղում խաղաղապահ ուժերի մասին», «Ազատություն» *ռ/կ*, 7 հունիսի 2011 թ., <https://www.azatutyun.am/a/24227209.htm> (հղվել է 02.05.2019 թ.); Лукашенко рассказал о предложениях по участию России и Беларуси в разрешении нагорно-карабахского конфликта, БЕЛТА - Новости Беларуси, 14 դեկտեմբերի 2018 թ., <https://www.belta.by/president/view/lukashenko-rasskazal-o-predlozhenijah-po-uchastiju-rossii-i-belarusi-v-razreshenii-nagorno-329365-2018/> (հղվել է 02.05.2019 թ.):

¹⁸ Полная версия интервью президента Армении Сержа Саргсяна Дмитрию Киселеву, «Sputnik на русском» յուրությամբ ալիք, 17 նոյեմբերի 2016 թ., <https://www.youtube.com/watch?v=CyOeqB14RE> (հղվել է 02.05.2019 թ.):

¹⁹ **Diehl P. F.**, A Road Map to War: Territorial Dimensions of International Conflict, London, 1999, P. 16-19.

²⁰ **Wallenstein P.**, նշ. աշխ., էջ 97:

²¹ Москва – Баку: как купировать риски, Sputnik Азербайджан, 2 սեպտեմբերի 2015 թ., <https://az.sputniknews.ru/expert/20150902/401873007.html> (հղվել է 02.05.2019 թ.):

²² **Манасян А.** Знать правду: политические мотивы в подтекстах карабахского конфликта, «Դիսակետ», 2 նոյեմբերի 2018 թ., <http://ditaket.info/Александр-Манасян-Знать-правду-пол/> (հղվել է 11.05.2019 թ.):

²³ **Wallenstein P.**, նշ. աշխ., էջ 102.

Աշխարհաքաղաքական կատեգորիայի համատեքստում հակամարտությունները կարգավորելիս փորձագետների, քաղաքագետների ու դիվանագետների առջև ծառանում է այն հարցը, թե որն է այն սկզբնական կետը, որից անհրաժեշտ է (կամ քաղաքական առումով կոռեկտ է) սկսել հակամարտությունների լուծումը: Այդ կապակցությամբ առաջ է քաշվում երկու ելակետային մոտեցում՝ ստատուս քվո²⁴ կամ ստատուս քվո միսչև պատերազմական գործողությունները (status quo ante bellum)²⁵: ՄԱԿ-ի կանոնադրության յոթերորդ գլուխը նախատեսում է «խաղաղության վերականգնման և պահպանման համար» հիմք ընդունել նախապատերազմական իրավիճակը²⁶: Այլ կերպ ասած՝ հակամարտության խաղաղ լուծման միջոցառումները դիտարկվում են միսչև պատերազմական գործողությունները, ոչ թե պատերազմական գործողություններից հետո ստեղծված իրավիճակի համատեքստում: Եվ այստեղ է, որ միջազգային իրավունքի հիմնադրույթները, մասնավորապես ժողովուրդների ազատ ինքնորոշման իրավունքն ու աշխարհաքաղաքական իրողությունները տարամիտվում են, իսկ ՄԱԿ-ի հակամարտությունների լուծման քաղաքականությունը՝ հաճախ անտեսվում: Ինչպես փաստարկում է Վալենստինը, սա թուլացնում է այդ դրույթի կանխող ուժը՝ այդպիսով մոռացության մատնելով այնպիսի դեպքեր, երբ ստատուս քվոյի խաթարումը կարող է հանգեցնել միջազգային անվտանգության վնասման և լայնածավալ պատերազմական գործողությունների սանձազերծման: Լեռնային Ղարաբաղի հակամարտության համատեքստում Մինսկի խմբի համանախագահության կողմից մշտապես փաստացի քննադատության է ենթարկվել ստատուս քվոն խաթարելուն միտված ցանկացած գործողություն²⁷:

Ավելին, միսչև հակամարտությունը եղած իրավիճակը բանակցությունների սեղան բերելը կարող է ոչ միայն կողմերի անհամաձայնությունների տեղիք տալ, այլև նպատակահարմար չէ այն առումով, որ հակամարտության ներկա պատկերը բոլորովին չի արտահայտում հակամարտության առաջին փուլի իրողությունները, և հետևաբար բանակցությունների ընթացքում ելակետային համարել առաջին փուլը և փորձել լուծումներ գտնել այդ համատեքստում՝ կնշանակի անտեսել ներկա քաղաքական, տնտեսական, ինչպես նաև աշխարհաքաղաքական իրողությունները: Հավելենք, որ բանակցային գործընթացի վերսկսումը, հիմք ընդունելով միսչև պատերազմական գործողությունները ընկած ժամանակահատվածը, իրատեսական չէ նաև միջազգային Նորմերի և մասնավորապես ժողովուրդների ինքնորոշման իրավունքի տեսանկյունից, ինչպես նաև 1990-ականների սկզբին հայկական ուժերի կողմից հաղթանակի, ինչպես նաև հնարավոր հասարակական բողոքի ալիքի ֆոնին: Գեոպոլիտիկ կատեգորիայի պարագայում, որպես հակամարտության լուծման մի տարբերակ, առաջ է մղվում վեճի առարկան հակամարտող կողմերի միջև կիսելու ուղին²⁸, որը ինչպես ավելի վաղ նշել էինք, հակամարտության կարգավորման յոթ մեխանիզմների շարքին է դասվում: Այդուհանդերձ, կարգավորման նման ճանապարհը չի համապատասխանում Լեռնային Ղարաբաղի հակամարտության ներքին տրամաբանությանը (Արցախի տարածքը տեղագրական առումով մեկ ամբողջություն է), մյուս կողմից էլ երկրորդ

²⁴ CHAPTER VII: ACTION WITH RESPECT TO THREATS TO THE PEACE, BREACHES OF THE PEACE, AND ACTS OF AGGRESSION; <http://www.un.org/en/sections/un-charter/chapter-vii/index.html>

²⁵ Wallenstein P., նշ. աշխ., էջ 97.

²⁶ Տե՛ս հոդված 39, CHAPTER VII: ACTION WITH RESPECT TO THREATS TO THE PEACE, BREACHES OF THE PEACE, AND ACTS OF AGGRESSION, <https://www.un.org/en/sections/un-charter/chapter-vii/index.html>

²⁷ Joint Statement by the Heads of Delegation of the OSCE Minsk Group Co-Chair Countries, Belgrade, 3 դեկտեմբերի 2015 թ., <https://www.osce.org/mg/206036> (հոլվել է 06.05.2019 թ.).

²⁸ Wallenstein P., նշվ. աշխ., էջ 108.

համաշխարհային պատերազմից ի վեր հակամարտությունների լուծման փորձում նման դեպք չի արձանագրվել:

Ռեալպոլիտիկ կատեգորիա պատժողական և ինտեգրման քաղաքականությունների միջև

Ի տարբերություն աշխարհաքաղաքական կատեգորիայի, որի պարագայում հակամարտությունների սկզբնապատճառն աշխարհաքաղաքական իրողություններն են, ռեալպոլիտիկ կատեգորիայի դեպքում առաջնային կարևորություն տրվում է կողմերի ուժային հնարավորություններին՝ քաղաքական, տնտեսական ու ռազմական. «Ռեալպոլիտիկ հարթությունում գործ ունենք երկկողմ հարաբերությունների հետ: Կողմերը հազվադեպ են դիտարկում ընդհանուր հակամարտության հարթումը որպես որոշակի տարածաշրջանում նոր հարաբերությունների կառուցման սկիզբ: Համապատասխանաբար՝ պատերազմների արդյունքում տարածաշրջանային նոր իրողություններ ի հայտ չեն գալիս, փոխարենը դիտարկվում են շղթայական պատերազմների ժամանակավոր ավարտ»²⁹: Սա հիմնականում ուղեկցվում է սպառազինությունների մրցավազքով, ինչպես Լեռնային Ղարաբաղի հակամարտության պարագայում, որի ոչ համաչափ զարգացման և միջազգային վերահսկողության մեխանիզմների արդյունքում էսկալացիան դարձնում է անխուսափելի³⁰: Հատկանշական է, որ դրանից հետո Հայաստանը սկսել է պաշտպանական հայեցակարգի համալիր մշակում³¹, ինչը որոշակի զսպիչ դերակատարում ունի նոր պատերազմի սանձազերծման ծարավ հակառակորդի համար: Վալենտինի առաջ քաշած ռեալպոլիտիկ հարթակն առավել միտված է խաղաղարարության, քան թե հակամարտությունների բուն կարգավորմանը: Առանձին ուսումնասիրության կարիք ունի այն հարցը, թե ինչպիսի փոխհարաբերությունների (հիերարխիկ, թե՞ գծային) մեջ են գտնվում խաղաղարարությունն ու հակամարտությունների կարգավորման ոլորտը: Այդուհանդերձ, այս պարագայում խաղաղարարություն ասելով՝ հասկանում ենք պարտված կողմի նկատմամբ տարվող մարտավարությունը, այն է՝ պատժողական կամ ինտեգրման: Պատժողականի պարագայում ենթադրվում է, որ պարտվող կողմը ամենայն հավանականությամբ ժամանակի ընթացքում գեներացնում է ռեալնշ վերցնելու հնարավորությունը ամենատարբեր մակարդակներում՝ ռազմական պոտենցիալի հզորացում, տնտեսության ծառայեցում այդ նպատակին, ինչպես նաև արժեքանական մակարդակում թշնամու կերպարի ստեղծում և հասարակության արժեքային համակարգի հարմարեցում: Պատժողական քաղաքականության վտանգավորության ցցուն օրինակ է Գերմանիայի հզորացումը Առաջին համաշխարհային պատերազմից հետո:

Ինտեգրման քաղաքականությունը ենթադրում է պարտված կողմի ինտեգրում տարբեր տնտեսամշակութային իրադարձությունների միջազգային կամ տարածաշրջանային մակարդակում, ինչը գերազանցապես տեղավորվում է ցանցայնության տեսության տրամաբանության մեջ՝ նպաստելով տևական խաղաղության ձեռքբերմանը: Այդ դեպքում կարևորվում է ժողովրդավարական

²⁹ Նույն տեղում, էջ 106:

³⁰ Մայիլյան Մ., 2016-ի դասերը. ապրիլյան պատերազմից առաջ եւ հետո, «Անալիտիկոն», <http://theanalyticon.com/?p=8610> (հղվել է 30.06.2019 թ.):

³¹ Սարգսյան Վ., «Ազգ-բանակ» հայեցակարգի քաղաքականության հինգ հիմնական ուղղությունները, <https://www.aniarc.am/2017/12/15/vigen-sargsyan-azg-banak-18-september-2017;>, տե՛ս նաև Տոնոյան Դ., Պարտականությունը պետք է փոխարինենք առաքելությամբ, <https://mediamax.am/am/news/interviews/29332>:

արժեքների սերմանումը հասարակություններում Արևմտյան Գերմանիայի օրինակով³²։ Լեռնային Ղարաբաղի պատերազմից ի վեր հատկապես միջազգային հանրության ջանքերով մերձեցման փորձեր կատարվեցին, որոնց արդյունավետությունը փաստորեն ապրիլյան պատերազմի, ինչպես նաև Ադրբեջանի կողմից քսենոֆոբիայի ակտիվ քարոզչության³³ արդյունքում կասկածի տակ դրվեց։

Հակամարտությունների ուսումնասիրության տնտեսաքաղաքական և գաղափարաքաղաքական հարթությունները

Հակամարտությունները սնող երևույթների շարքին են դասվում գաղափարախոսական և տնտեսական բաղադրիչները։ Գաղափարախոսական մոտեցումը Վալենստինը զուգորդվում է կառավարության լեգիտիմության հետ³⁴։ Այս առումով նշանակություն է ստանում ժողովրդավարություն-խաղաղություն տանդեմ՝ առաջ քաշված Ռուսոյի (2005³⁵), Ռասթրի և Դաֆոյի (2013³⁶) և Դիքսոնի և Սինիսի (2002³⁷) կողմից՝ որպես գաղափարախոսական կատեգորիայի առաջին հիպոթեզը։ Թերևս այս առումով արժե հիշատակել Մինսկի խմբի համատեղ հայտարարությունը Հայաստանի ու Ադրբեջանի արտաքին գործերի նախարարների հանդիպումից հետո, երբ հայտարարվեց հասարակություններին երկուստեք խաղաղության պատրաստելու մասին³⁸։

Ամերիկյան ժամանակակից քաղաքական մտքի ներկայացուցիչ Ս. Հանթինգթոնի կողմից առաջ քաշված քաղաքակրթական համակարգերի բախումը՝ արտացոլված մշակութային ու քաղաքական հարթություններում, կազմում է գաղափարախոսական կատեգորիայի մյուս հիմնաքարը³⁹։ Հակամարտող կողմերի միջև մշակութային ընկալումների տարբերությունները, պայմանավորված էթնիկ ծագմամբ, հաճախ քողարկված լինելով քաղաքական դրդապատճառներով և մատուցվելով էթնիկ աստառով, անտեսվում են և, այդուհանդերձ, կարևոր դերակատարում ունեն ինչպես հակամարտության ծագման, այնպես էլ ընթացքի և հանգուցալուծման տեսանկյունից⁴⁰։

Հակամարտությունների լուծման և դրանց դինամիկայի վերաբերյալ գաղափարաքաղաքական մոտեցման համատեքստում շատ է կարևորվում ներքին քաղաքական պատկերի փոփոխության հարցը։ Մասնավորապես շահախաղերը ծավալվում են այն հանգամանքի շուրջ, թե ինչպես է իդեալոլոգիկ բաղադրիչը երևան հանում լեգիտիմ կառավարության խնդիրը՝ որպես հակամարտության արմատների առավել խորթային հիմնապատճառ։ Այդ խնդիրը ինչպես հանգեցնում է

³² Wallenstein P., նշվ. աշխ., էջ 108-112։

³³ Adibekyan A., Elibegova A.; Armenophobia in Azerbaijan, Yerevan: "Information and Public Relations Center" of the Administration of the President of the Republic of Armenia, 2015

³⁴ Լոյս տեղում, էջ 114։

³⁵ Rousseau D., Democracy and War: Institutions, Norms and the Evolution of International Conflict, Stanford University Press, Stanford, California, 2005

³⁶ Dixon J. W., Senese P. D., Regime Type, Strategic Interaction, and the Diversionary Use of Force: Democracy, Disputes, and Negotiated Settlements, Journal of Conflict Resolution, 2002; pp. 547–571

³⁷ Dafoe A., Russett B., The Democratic Peace: Weighing the Evidence and Cautious Inference, International Studies Quarterly, № 57, 201–214, Yale University, 2013

³⁸ Press Statement by the Co-Chairs of the OSCE Minsk Group, Paris, 16 հունվարի 2019 թ., <https://www.osce.org/minsk-group/409220> (հղվել է 06.05.2019 թ.)։

³⁹ Wallenstein P., նշվ. աշխ., էջ 114։

⁴⁰ Gurr T. R., Minorities at risk, Minorities at Risk: A Global View of Ethnopolitical Conflicts, United States Institute of Peace Press, 1993.

ժողովրդավարական խաղաղության տեսությանը⁴¹, այնպես էլ լույս է սփռում իշխանության լեգիտիմության, դրա կայացման և հակամարտության՝ այդ բնագավառում ունեցած դերի վրա: Մասնավորապես անհրաժեշտություն է առաջանում վերադառնալ այն հիմնական մեխանիզմներին, որոնք հակամարտությունները վերածում են իշխող էլիտայի համար գործիքի՝ իրենց քաղաքական շահերը հաջողությամբ իրականացնելու, իշխանությունը իրենց ձեռքում պահելու և որոշակի գործողություններ լեգիտիմացնելու նպատակով:

Հարց է առաջանում, թե արդյոք հնարավոր է այս անիվը հետ պտտել՝ հակամարտությունները դարձնելով իշխանափոխության կամ իշխող վերնախավի որդեգրած հիմնական քաղաքական գիծը կերպափոխելու գործիք, ինչն իր հերթին պարարտ հող կնախապատրաստի խաղաղության ձեռքբերման ուղղությամբ իշխող օրակարգի փոփոխության և դրանով իսկ գործընթացը հաջողությամբ իրականացնելու համար: Վալենտինը հանգում է նրան, որ գաղափարախոսական մոտեցումը կարևորություն է ձեռք բերում հիմնականում հակամարտությունների կառավարման, ոչ թե կարգավորման պարագայում⁴²: Վերջինի դեպքում առանձնակի կարևորվում է տնտեսական գործոնի դերը հակամարտությունների ինչպես կարգավորման, այնպես էլ հետհակամարտական խաղաղարարության համատեքստում:

Առաջին երեք կատեգորիաները՝ ռեալպոլիտիկ, աշխարհաքաղաքական ու գաղափարաքաղաքական, դասվում են «լեգիտիմ» բացատրությունների շարքին: Տնտեսական գործոնը զուգամիտվում է հիմնականում զենքի արդյունաբերության հետ: Այլ կերպ ասած՝ այդ դեպքում կարևորվում է ոչ այնքան հակամարտությունը, որքան դրա սպառնալիքը, ինչը հանգեցնում է շարունակական զինման, որը տնտեսական առումով շատ ավելի շահութաբեր է, քան դրա գործնական կիրառումը պատերազմում⁴³: Այս համատեքստում է գերազանցապես տեղավորվում Ադրբեյջանի վարած զենքի գնումների քաղաքականությունը Ռուսաստանից⁴⁴, Իսրայելից, Թուրքիայից ու Բելառուսից: Նման քաղաքականությունն անուղղակիորեն ծառայում է հակառակորդի շարքերում վախի մթնոլորտ ստեղծելու և ընդհանուր ոգին թուլացնելու նպատակին: Ապրիլյան քառօրյա պատերազմը՝ սանձազերծված Ադրբեյջանի կողմից, աշխարհին ցուցադրեց զինվելու անդառնալի հետևանքները, որոնք զլորալացման պայմաններում սպառնում են ոչ միայն տարածաշրջանին, այլ նաև դրա սահմաններից դուրս անվտանգային համակարգին:

Ընդհանուր առմամբ տնտեսական կատեգորիայի պարագայում առանձնացվում են երկու հիմնական գործոններ՝ նավթային ռեսուրսները և տրանսպորտային ուղիները⁴⁵, որոնք վճռորոշ դերակատարում ունեն Լեռնային Ղարաբաղի հակամարտության պարագայում մի կողմից՝ կարգավորման, մյուս կողմից՝ կառավարման, Եսկալացիայի կանխման համատեքստում: Որպես կանոն, օրինակ է բերվում ԱՄՆ ընդդիմության կարգախոսը Պարսից ծոցի պատերազմի դեմ՝ «նավթի համար արյուն չթափել»⁴⁶: Իմաստն այն է, որ դժվար է ռազմական ինտերվենցիա իրականացնել՝ հիմնավորելով այն որոշակի տնտեսական ձեռքբերումներով: Դա հակառակ է լայնորեն ընդունված բարոյական նորմերին և դժվար թե հավանության արժանանա հասարակության կոմից: Այդ իսկ պատճառով շատ հաճախ տնտեսական

⁴¹ *Liberalism in International Relations*, International Encyclopedia of Political Science, Los Angeles, 2011, էջ 1437, http://www.stefanorecchia.net/1/137/resources/publication_1040_1.pdf (հղվել է 03.04.2019 թ.):

⁴² **Wallenstein P.**, նշ. աշխ., էջ 116

⁴³ Նույն տեղում, էջ 120:

⁴⁴ **Kucera J.**, Report: Azerbaijan Gets 85 Percent Of Its Weapons From Russia, *Eurasianet*, 18 մարտի 2015 թ., <http://www.eurasianet.org/node/72581> (հղվել է 06.05.2019 թ.):

⁴⁵ **Wallenstein P.**, նշվ. աշխ., էջ 120:

⁴⁶ Նույն տեղում, էջ 119:

մոտիվները ներկայացվում են այլ հազուստով՝ վերը նշված երեք մոտեցումներից մեկի կամ երբեմն միաժամանակ բոլորի լույսի ներքո, որը լեզվատիմացնում է ռազմական ինտերվենցիան, իսկ աջակիցների թիվն անհամեմատ ավելանում է:

Ամենատարբեր հակամարտությունների ուսումնասիրության արդյունքում Վալենտինը հանգում է այն եզրակացության, որ տնտեսական հիմնահարցերը անհրաժեշտ է քննարկել առավել լայն համատեքստում՝ հաշվի առնելով այլ ասպեկտներ ևս⁴⁷: Այնուամենայնիվ, առավել նպատակահարմար է հակամարտություններում կապիտալոլիտիկ ասպեկտն առանձնացնել, քանի որ հավանականությունը մեծ է, որ դրա շուրջ համաձայնության կհասնեն, իսկ հակամարտության շուրջ ծավալված անհամաձայնություններից գոնե մեկը կլուծվի: Այլ կերպ ասած՝ տնտեսական ասպեկտը կարող է ծառայել որպես հակամարտության լուծման սկզբնակետ: Այն արդյունավետ միջոց է կողմերին հաշտեցնելու, կառավարական ու հասարակական մակարդակով երկխոսություն սկսելու համար: Այս հանգամանքը հատկապես կարևորվում է, քանի որ կողմերին հնարավորություն է ընձեռվում լսելու միմյանց, ինչի արդյունքում, ըստ տեսության, պարարտ հող է ստեղծվում միջերևույթի ու կարծրատիպերը կոտրելու, քարոզչությանը քննադատորեն մոտենալու, բացահայտ ատելություն սերմանող ռետուրսները, օրինակ՝ Azerichild.info, safarov.org և Xocali.net, բացառելու և առավել մասշտաբային համագործակցության համար:

Լեռնային Ղարաբաղի հակամարտության պարագայում գոյություն ունեն տարածաշրջանային տնտեսական համագործակցության մի շարք հեռանկարներ, որոնց ելքը դժվար է կանխատեսել, սակայն ինչպես նշել են Մինսկի խմբի համանախագահները, հակամարտող կողմերի քաղաքական կամքի դրսևորման պարագայում և միջազգային դիտորդների մասնակցությամբ հնարավոր կդառնա որոշակի տնտեսական միջոցառումների իրականացումը: Այս պարագայում անհրաժեշտ է հաշվի առնել, որ Ադրբեյջանի կողմից տնտեսական շրջափակումն ի չի ք է դարձնում նման հույսերն ու սպասելիքները, իսկ միջազգային հանրությունը կարծես թե չի հիշում դրա մասին: Մեծ հաշվով Հայաստանի շրջափակումը աշխարհաքաղաքական ու տնտեսական միջազգային թատերաբեմում մեծ կարևորություն չունի, ինչի պատճառով համաշխարհային խաղացողները նախընտրում են լռություն պահպանել:

Եզրակացություն

Ժողովրդավարացող և առավել ինտեգրված աշխարհում չեն նվազել հակամարտությունները: Դրանք շարունակում են ի հայտ գալ աշխարհի տարբեր կետերում, իսկ հին հակամարտությունները սպառնում են նորոգվել նոր թափով՝ ընդգրկելով տարածքային, աշխարհաքաղաքական, ռեալոլիտիկ շահային զինման, գաղափարախոսական լեզվատիմության, տնտեսական ռետուրսների նկատմամբ պայքարի տարրեր: Տարբեր գնահատականների համաձայն⁴⁸, աշխարհաքաղաքական դրդապատճառներով ծագած հակամարտությունները շարունակում են գերակշռել հակամարտությունների ընդհանուր պատկերում: Եվ թեև բնույթով միատարր՝ դրանց կարգավորման համար պահանջվում են համալիր լուծումներ:

Հարավային Կովկասում, մասնավորապես Լեռնային Ղարաբաղի շուրջ ստեղծված խճանկարը 1994 թ.-ի հրադադարից ի վեր չի կորցրել պայթյունավտանգությունը, իսկ կարգավորումն անհնար է դառնում մի կողմից՝ միջազգային հանրության անտարբերության, մյուս կողմից՝ ժամանակակից իրողություններն անտեսելու, երկակի ստանդարտներով առաջնորդվելու և համարժեք պատասխաններ չտալու պատճառով:

⁴⁷ Wallenstein P., նշվ. աշխ., էջ 121:

⁴⁸ Pettersson Th., Eck K., Organized violence, 1989–2017, Journal of Peace Research. Vol. 55(4) 535–547, 2018.

Այս համաշարում Վալենտինի առաջ քաշած չորս կատեգորիաները իմաստավորվում են Լեռնային Ղարաբաղի հակամարտության ամենատարբեր փուլերում: Թեև այդ սգեղնապատճառների հստակ գիտակցումը չի ուղղագծում հակամարտության կարգավորման հեռանկար, այդուհանդերձ խիստ արդիական է ինչպես (փորձա)գիտական, այնպես էլ որոշում կայացնողների մակարդակում կյանքի չորրորդ տասնամյակը թևակոխող հակամարտության շուրջ համապետական դիսկուրս ձևավորելու տեսանկյունից:

CONFLICT RESOLUTION TYPOLOGY ACCORDING TO P. WALLENSTEEN: THE CASE OF NAGORNO-KARABAKH CONFLICT

ANI GRIGORYAN

*National Academy of Sciences, Institute of Law, Sociology and Philosophy, Researcher;
UYSSA, Member, Yerevan, Republic of Armenia;
Uppsala University, The Institute for Russian and Eurasian Studies, Researcher,
Uppsala, Sweden*

The given paper anchors upon the four categories of conflicts resolution suggested by conflict resolution theorist Peter Wallensteen. Thus, the study aims at introducing the importance of the study of four - geopolitik, realpolitik, kapitalpolitik and idealpolitik (according to the terminology of the author) sources of conflict in the context of the Nagorno-Karabakh conflict.

Such geopolitical-regional factors as well as local political power share, the inner logic of the overall development of the country as well as the problem of legitimacy will be taken into account.

From methodological viewpoint we have applied qualitative toolkit and particularly discourse analysis based on the study of official documents and statements.

The study demonstrates that the Karabakh conflict having the four aforementioned categories in its origins reaffirms the need for seeking more comprehensive and balanced avenues of resolution having on mind the imperatives of new realias imposed by drastically changing world.

Key words: *conflict typology: geopolitik, realpolitik, kapitalpolitik and idealpolitik, conflict resolution, Nagorno-Karabakh, peace process, security.*

ТИПОЛОГИЯ УРЕГУЛИРОВАНИЯ КОНФЛИКТОВ ПО П. ВАЛЕНСТАЙНУ. ПРИМЕР НАГОРНО-КАРАБАХСКОГО КОНФЛИКТА

АНИ ГРИГОРЯН

научный сотрудник Института права, социологии и философии

Национальной Академии Наук;

член ОМУСА, г.Ереван, Республика Армения,

научный сотрудник Института исследований

России и Евразии Уппсальского Университета,

г. Уппсала, Швеция

Данное исследование основывается на рассмотрении четырех категорий урегулирования конфликтов, выдвинутых теоретиком Питером Валенстайном. Целью данной статьи является обосновать актуальность анализа предложенных специалистом четырех типов первопричин конфликтов: «геополитик» (геополитических), «реалполитик», «идеалполитик» (идейно-политических), «капиталполитик» (политико-экономических) в контексте урегулирования нагорно-карабахского конфликта.

В то же время рассматривается вопрос возможной проекции вышеупомянутых общих подходов на настоящий этап мирного процесса карабахского конфликта. Учитываются как геополитические и региональные факторы, так и внутривнутриполитические расстановки и возможные перестановки сил, внутренняя логика развития страны, а также вопрос легитимности.

Методологически исследование основывается на документальной базе и инструментарии, в частности, на дискурс-анализе официальных документов и заявлений.

Доказывается, что (убрать слова «что, как») нагорно-карабахский конфликт, имея в основе четыре вышеуказанных фактора, требует поиска всеобъемлющих и сбалансированных вариантов разрешения, которые соответствуют новым реалиям стремительно развивающегося мира.

Ключевые слова: *типология конфликтов: геополитик, реалполитик, идеалполитик и капиталполитик; резолюция, конфликт Нагорный Карабах, мирный процесс, безопасность.*